

«НАША ШКОЛА»

Спеціальний випуск

Науково-методичний журнал

Виходить один раз на два місяці з вересня 1993 р.
Засновано в 1923 р., відновлено в 1993 р.
Зареєстровано 14 березня 1994 р. Серія ОД № 158.

Згідно з постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 9 червня 1999 року № 1-05/7 журнал «Наша школа» увійшов до Переліку № 1 наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з педагогіки та психології на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Головний редактор: **В. А. КАВАЛЕРОВ**,
канд. пед. наук

Редакційна колегія:

Л. К. Задорожна, канд. філософ. наук, заступник головного редактора; **В. М. Руссол**, канд. пед. наук, відповідальний секретар; **А. Ю. Анісімов**, канд. пед. наук; **А. М. Богуш**, д-р пед. наук, професор, дійсний член АПН України; **В. В. Грінчук**; **Д. М. Демченко**, канд. пед. наук, доцент; **Н. М. Дзюба**; **Ю. І. Завалевський**, канд. пед. наук; **Є. Є. Карпова**, д-р пед. наук, професор; **Б. Г. Кременський**, канд. пед. наук; **Н. В. Кічук**, д-р пед. наук; **З. Н. Курлянд**, д-р пед. наук, професор; **С. Л. Курочкін**, канд. біол. наук, доцент; **Т. О. Лазарева**, начальник управління освіти і науки облдержадміністрації; **О. І. Папач**, канд. пед. наук, зав. кафедри методики викладання природничо-математичних дисциплін; **Г. Б. Редько**, професор; **С. А. Світковська**; **В. М. Терзі**, канд. пед. наук, доцент; **А. Л. Ткачук**, канд. юрид. наук; **О. Г. Топчієв**, д-р геогр. наук, професор; **В. А. Трунова**, канд. пед. наук, доцент; **Л. І. Фурсенко**; **Т. М. Чебикіна**, канд. психол. наук, зав. кафедри педагогіки і психології; **О. С. Цокур**, д-р пед. наук, професор

Редактори-коректори: **Г. Я. Богомолова**,
І. Ф. Ацабріка,
К. М. Безусова

Засновники:

Управління освіти Одеської обласної державної адміністрації

Одеський обласний інститут удосконалення вчителів

Міжгалузевий науково-технічний центр «Нормаль»

Обласне відділення Педагогічного товариства

Адреса редакції: 65014, м. Одеса, пров. Нахімова, 8.
Відділ навчально-методичного забезпечення та педагогічних видань ООІУВ. Тел. 729-45-12.

Затверджено на засіданні вченої ради ООІУВ.
Протокол № 4 від 12.10.2012 р.

Здано у вироб. 30.11.12. Підп. до друку 10.12.12. Формат 60×84¹/₈. Папір крейдяний. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 7,44. Обл.-вид. арк. 7,05. Тираж 300 прим. Зам. № 872.

Надруковано у друкарні видавництва «Астропринт».
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-07-95, 37-14-25, 33-07-17, (048) 7-855-855
www.astroprint.odessa.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373
від 28.05.2003 р.

Одеса • Одеський ОІУВ • 2012

З М І С Т

<i>Л. М. Семенюк. Сходження до особистості</i>	2
Світлі спогади про школу	
Світлі спогади про школу.....	4
Кафедра гуманітарних дисциплін	
<i>Л. П. Андрієць. Використання розвивального навчання на уроках української мови</i>	6
<i>С. І. Волошина. Розвиток творчих здібностей учнів в процесі вивчення української мови і літератури</i>	9
<i>Н. С. Карчинская. Нетрадиционные формы обучения на уроках русского языка</i>	12
<i>Л. Н. Семенюк. Совершенствование навыков грамотного письма учащихся (из опыта работы)</i>	15
<i>Л. Н. Семенюк. Урок русского языка в 11-м классе</i>	16
<i>Л. Н. Семенюк. Урок зарубежной литературы в 11-м классе</i>	17
<i>Г. А. Потапова. Розвиток інтелектуальних здібностей учнів на уроках історії</i>	19
<i>Н. С. Ужевская. Урок-экскурсия «Мой город родной»</i>	21
<i>Л. Е. Бедаха. Шкільна бібліотека — друг і порадник вчителя та учня</i>	26
Знання іноземних мов — шлях до світової інтеграції та діалогу націй і культур	
<i>Н. В. Шепаняк. The Undersea World (for the pupils of the 5th form)</i>	27
<i>Л. А. Потапова. Інноваційні пошуки у викладанні іноземних мов</i>	31
<i>Л. А. Кучевська. Використання паремій в процесі вивчення польської мови</i>	32
<i>Г. С. Орлова. Dessins animés comme moyen efficace de l'apprentissage de la langue française</i>	34
<i>Е. Д. Соболева. Скороговорки как вид фонетических упражнений на уроках французского языка</i>	36
<i>В. Ф. Витацкиий. Некоторые альтернативные способы ведения словаря иностранного языка</i>	39
Кафедра природничо-математичних дисциплін	
<i>І. В. Горбунова. Предметний Тиждень (з досвіду роботи)</i>	41
<i>В. С. Зінченко. Математика — наука наук</i>	43
<i>А. В. Москаленко. Використання міжпредметних зв'язків на уроках математики</i>	46
Інтерактивні технології в початковій школі	
<i>И. Ю. Сергеева. Начальная школа — первая ступенька на пути к знаниям</i>	50
<i>Т. М. Жуковська. Нестандартні уроки в початковій школі як один із шляхів формування позитивно-емоційного ставлення до процесу пізнання</i>	51
<i>Є. П. Гайдай. Інтегровані уроки в початковій школі</i>	53
<i>С. В. Шимчик. Використання гри на уроках розвитку мовлення і читання як одного із засобів естетичного виховання</i>	54
<i>Т. В. Коваль. Казка «Веселі пригоди корисних речовин»</i>	56
<i>С. М. Федорова. Урок української мови в 4-му класі</i>	59
Виховує кожна хвилина шкільного життя	
<i>О. М. Головата. Виховання — це постійне духовне збагачення дитини</i>	60
Психолог в школі	
<i>О. А. Нанкова. Підготовка дитини до школи (рекомендації батькам майбутніх першокласників)</i>	62

© Одеський обласний інститут удосконалення вчителів, 2012

Л. М. СЕМЕНЮК,

директор школи

СХОДЖЕННЯ ДО ОСОБИСТОСТІ

Л. М. Семенюк

*З каміння храмного святого стоїть па-
лац на Льва Толстого...*

Так пишуть учні про свою школу.

1 вересня 1937 року в місті Одесі, на вулиці Л. Толстого, 1, розпочала свою роботу середня українська школа № 121.

Школа збудована з каміння Спасо-Преображенського собору, зруйнованого у 1936 році.

До 1954 року школа мала статус: середня з українською мовою навчання, з 1954 року — з поглибленим вивченням англійської мови.

У 1990 році вводиться друга іноземна мова — французька, з 1991 року — польська.

Іноземні мови вивчаються учнями з 1-го класу.

З 20 березня 2001 року школа входить до складу Проекту Асоційованих шкіл ЮНЕСКО, працює над програмами вивчення культурної спадщини країн, мова яких вивчається в школі, а також вирішення екологічних проблем та захисту прав дитини.

У рамках програм ЮНЕСКО старшокласники працюють над спільним польсько-французько-німецько-українським проектом «Що може зробити молодь для об'єднання».

Школа підтримує міжнародні зв'язки з:

— Британською Радою (Велика Британія);

— «Альянсом» (Франція);

— Сеймом, Сенатом, Міністерством освіти, Професійною спільнотою вчителів та Генеральним консульством Республіки Польща.

Пріоритетний напрямок роботи школи — інтелектуально-естетичний розвиток учнів, залучення їх до світової художньої культури.

Ми стверджуємо, що в нашій школі кожна дитина талановита.

І це підтверджено такими фактами. Наші учні:

— займають призові місця на обласних і міжнародних олімпіадах, конкурсах наукових робіт МАНа.

— 15-кратні чемпіони України, 2-кратні віце-чемпіони Європи в інтелектуальних іграх різних номінацій;

— лауреати огляду-конкурсу «Таланти твої, Україно».

І це неповний перелік творчих досягнень наших учнів.

«Обличчя школи створює той, хто з неї вийшов», — писав В. О. Сухомлинський.

За роки свого існування школа допомогла тисячам випускників самовизначитися і свідомо обрати шляхи свого розвитку: особистого, життєвого, професійного. Серед наших випускників є професори і кандидати наук, відомі керівники підприємств міста і області, дипломати, політики, літературні діячі, блискучі члени КВК.

Перерахувати всіх неможливо. Спільне в них те, що всі вони навчалися в школі № 121.

Роки навчання, роки випусків різні, незмінним залишається високий рівень, що забезпечували і забезпечують високопрофесійні і творчі вчителі всіх поколінь.

121-шу називають школою творчого непокою. Талановиті вчителі працюють в нашій школі, серед яких Заслужений вчитель України, вчителі-методисти, вчителі зі званням «Старший учитель». Поруч з метрами — молоді фахівці, які теж беруть участь в конкурсах «Учитель року», «Класний керівник року».

Завдяки їх самовідданій роботі і творчим пошукам школа дістала загальне визнання, здобула пошану і авторитет серед 10 кращих шкіл м. Одеси.

Вчителями школи створені навчальні посібники «Економіка», «Європейська інтеграція та Україна», «Многоуровневі тренажери для автоматизації навика усного счета». Збірники методичних порад щодо проведення інтегрованих уроків, які були представлені на Ярмарку педагогічних ідей, високо оцінені міським журі.

У міському конкурсі «Панорама творчості» в номінації «Школа розвитку творчої особистості» наша школа посіла I місце.

Всі досягнення вчителів і учнів стали можливими завдяки тому, що в кожній дитині ми бачимо партнера, спільними зусиллями створюємо умови для самовизначення і розвитку творчого потенціалу особистості.

Тільки за останні чотири роки благородна і подвижницька діяльність вчителів нашої школи отримала такі винагороди:

Почесна грамота національної комісії України у справах ЮНЕСКО,

Диплом МОН за розробку і впровадження інноваційних освітніх технологій,

Диплом на виставці-презентації «Освіта та розвиток» 2010 року,

Диплом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України за вагомий внесок у розвиток освіти і науки 2011 року,

а також за результатами проведеного конкурсу третьої загальнонаціональної громадської акції наші обдаровані діти та школа в цілому визнана «Флагманом освіти і науки України».

А найголовніше — завдячуючи нашим випускникам та їх оцінці досягнень школи в справі навчання і виховання учнів згідно з постановою голови управління Всеукраїнського благодійного фонду «Вдячність. Визнання. Надія» від 1 вересня 2012 року та у зв'язку із 75-річчям школа була нагороджена Золотою медаллю лауреата I премії.

Ось така наша школа, де вчать і вчать, де кожен вчитель розуміє, що зупинятися просто неможливо, що час від кожного потребує постійного удосконалення освітнього і загальнокультурного рівня, що талановиту людину може виховати тільки талановитий Вчитель, який допомагає молодій людині повірити в себе і своє призначення.

СВІТЛІ СПОГАДИ ПРО ШКОЛУ

Так взрасти же нам школу, строитель, —
Для душ наших детских теплицу, парник, —
Где учатся — все, где учитель —
Сам в чём-то ещё ученик!

В. С. Высоцкий

* * *

Школа. Такое простое слово. Пять букв. Всего-то. Ш-К-О-Л-А. На первый взгляд ничего особенного. Но сколько воспоминаний, тепла, искренности, душевности и радости таит она в себе. Школа — обитель знаний, альма-матер, тот же родительский дом, где хорошо и уютно каждому, как в семье.

Когда ребёнка в возрасте шести лет приводят в школу, он ещё не осознаёт, в какой чудесный мир попал. Поначалу школа манит своей неизвестностью. С течением времени дети, становясь подростками, жаждут перейти поскорее в школу старшую, а затем, попав туда, ждут, «когда же это всё наконец-то закончится». И я, конечно же, едва ли могу назвать себя исключением. Были моменты, когда всё надоедало, когда больше не хотелось сюда возвращаться. Были ссоры, обиды, первая неразделённая любовь, конфликты с учителями... Много чего было. Однако именно здесь я научилась преодолевать трудности и, прежде всего, саму себя. Я поборолла страх выступить перед широкой аудиторией, научилась не бояться выражать собственное мнение и прислушиваться к мнению других. В школе я научилась работать в команде, общаться с ровесниками, младшеклассниками и взрослыми людьми. А ещё... я научилась фантазировать и выдумывать: писать сценарии для концертов, придумывать сюжеты для сочинений, рифмовать стихотворения, писать смешные и забавные истории, рисовать стенгазеты, играть во всевозможные интеллектуальные игры и стремиться стать лучше. Несомненно, науки, которые изучаются в школе, тоже дали мне очень многое. Но, так или иначе, прежде всего, для меня это — школа жизни.

Мне бы ещё очень хотелось сказать, что школа — это люди. Ученики, учителя, родители, персонал, все-все-все. Атмосферу здесь создают именно они. И в первую очередь — это директор, для которой мы все — члены одной большой семьи, семьи, в которой с мнением каждого считаются, каждого ценят, каждого поддерживают и каждому помогут. Во-вторых, это учителя, которые вкладывали в нас всю свою душу, учили нас и любили нас, а порой даже

заменяли родителей. Их уроки никогда я не забуду.

Именно в школе я приобрела настоящих друзей. Одноклассники, ребята из параллельного класса, старше, младше, выпускники... В школе я познакомилась с людьми, которые навсегда изменили мою жизнь и заняли важное место в ней. Тут я научилась любить, прощать, дружить и дорожить дружбой.

Мне невероятно жаль покидать это волшебное место, где меня, а я это чувствую, искренне любят. Как ни печально, но приходит время, когда мы уходим из школы, но я ухожу отсюда с лёгким сердцем, потому что знаю, что время не останавливается, а идёт вперёд, и в школу на моё место придут новые ученики. И ещё я знаю наверняка: школа навсегда останется в моей памяти с любимыми учителями и школьными предметами, нашими волшебными концертами, весёлыми поездками, детскими шалостями и настоящей дружбой. Школа — это действительно второй дом, дом детства, где учатся быть счастливыми, и который я буду всю жизнь вспоминать с большой теплотой. Частичка моей души навсегда останется в школе.

Моя школа — дом моего детства

Сто двадцать первая школа всегда была для меня первой и единственной школой: я училась здесь с первого класса. Я училась здесь понимать себя и создавать свой внутренний мир. Меня окружало общество, состоящее из учителей и учеников, которые вместе искали себя и своё предназначение, делились своим опытом, а самое главное — были терпимыми ко мне и друг к другу.

Школьный дом объединяет всех в единое братство. Здесь учатся дружить и любить. Здесь каждый защищён. Никакого насилия над личностью. Всякий старший — друг и помощник младшего. Между учителями и учащимися отношения уважительные, доброжелательные, доверительные. А в лице классного руководителя мы обретаем вторую маму, которая ценит и уважает каждого независимо от его учебных успехов.

И вот наступает время, когда мы вынуждены покинуть этот дом, который на протяжении одиннадцати лет был для нас самым разным: сначала непривычным зданием, где все суетились, потом лабиринтом для игр и загадок, за-

тем домом, где учатся твои друзья, где каждый мог найти дело по душе.

Кто-то запомнит хорошее отношение, кто-то друзей, кто-то споры и дискуссии, кто-то ежедневные шутки, кто-то перемены и еду в столовой. Но никто ничего не забудет, потому что школа была тем домом, где уважается детская личность, где понимают детей. Мы можем притворяться, что безмерно счастливы от того, что прощаемся со школой, но в душе у каждого из нас останется ощущение школы как родного дома.

Школа моя не простая: построена она из камня святого

Поэтому обладает какой-то загадочной энергией тепла, любви, доброты, взаимопонимания. 121 школа всегда гордилась своими учениками.

Достижений учеников не счесть, и это заслуга не только трудолюбивых учеников, но и учителей, которые, как пчелки трудятся и с удовольствием помогают своим ученикам.

Как и у всего, что нас окружает, есть свой возраст, и у нашей родной 121-й тоже. С каждым годом школа становится все лучше и лучше. Хочется пожелать школе процветания. Пусть стены школы будут для многих поколений одесситов родными.

Р. С. Свой альбом воспоминаний на сегодня я закрою на замочек, но все время буду помнить, куда положила «тот самый таинственный ключ...».

Спасибо искренне
Вам говорю!!!

* * *

В жизни наступают такие моменты, когда необходимо что-то менять, делать выбор. Последний школьный год для каждого из нас является определяющим, решающим и наиболее важным за весь тот период жизни, который мы уже прожили.

Каждое место, в котором человек проводит время, оставляет в его душе след: радость или печаль, внимание или заботу. Я уверен, что никто из нас равнодушным не останется.

И сейчас, когда до последнего звонка остаётся совсем немного, на душе становится немного грустно. И начинаешь жалеть о том, чего не сделал, о неправильных поступках, о тех моментах, когда действительно стоило прислушаться к учителю, когда каждый прожитый в школе миг ценится по-особому.

Очень скоро каждый из нас пойдёт своей дорогой, но остаётся в памяти школьный дом.

* * *

Школьные годы... Это очень важная и значимая часть жизни каждого из нас. В течение долгих и вместе с тем быстро пролетевших школьных лет были и радости, и огорчения, и первые трудности, и первые успехи. Бывали моменты, когда не хотелось идти на уроки, но это очень быстро проходило. И нас опять тянуло в привычную обстановку, к школьным друзьям, учителям, школьным делам...

Я думаю, правильно говорят, что в школе вместе с учениками учатся и учителя. Постоянно обогащая знаниями своих учеников, они учатся вместе с ними. Хорошо, когда учитель хочет научить ученика, а ученик старательно учится. Они должны доверять друг другу, а главное — должны сотрудничать в нелёгком деле обучения. Я считаю, что хороший учитель всегда будет идти в ногу со временем, будет постоянно работать над собой, анализировать собственные ошибки и неудачи. И если ученик делает успехи, то это общая победа и ученика, и его учителя. В осуществлённой мечте ученика как бы продлевается жизнь его учителя.

Существует много разных типов школ, но, по большому счёту, цель у всех школ всегда одна: научить ребёнка, дать знания, помочь реализовать свои потенциальные возможности. Я желаю творческих успехов как ученикам, так и учителям.

Л. П. АНДРІЄЦЬ,

вчитель-методист, вчитель української мови і літератури

ВИКОРИСТАННЯ РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Л. П. Андрієць

Серед завдань сучасної школи, які мають велике соціальне значення, особливо важливим є всебічний розвиток школярів, їх творчих здібностей, підготовка молоді до активної діяльності в будь-якій сфері життя. У цьому зв'язку особливої актуальності набуває проблема удосконалення навчально-виховного процесу. Її рішення пов'язане з використанням розвивального навчання на уроках мови.

Розвивальне навчання — це навчання, яке спрямоване на формування пізнавальних здібностей учнів. Для підвищення розвивальної функції навчання принципово важливою є діяльність самого учня з виучуваним матеріалом, тобто його вміння класифікувати, порівнювати мовні явища, встановлювати між ними причинно-наслідкові зв'язки, доводити справедливості суджень, робити відповідні узагальнення, висновки, правильно в композиційному і мовному відношенні оформлювати текст. Усвідомлення цих прийомів сприяє розвитку логічного мислення, оволодінню мовою як засобом висловлення думок, почуттів, засвоєння відповідних знань.

В. О. Сухомлинський вважав розвивальне навчання «загальнопедагогічною проблемою, від успішного вирішення якої в значній мірі залежить як розумовий розвиток дитини, так і багатство її духовного світу».

У системі роботи щодо засвоєння рідної мови розвивальне навчання є одним із складних видів організації навчально-виховного процесу. Тому здійснювати його необхідно так, щоб учні усвідомлювали весь комплекс дій, спрямованих на їх реалізацію.

Проблема розвивального навчання потребує точного і чіткого визначення типів і змісту вправ з української мови, які спрямовані на більш ефективне вдосконалення розумових і мовних здібностей учнів і безперервне підвищення їх інтелектуальної та мовної культури.

Серед методів навчання особливо ефективним є метод спостереження за мовними явищами. Цей метод сприяє формуванню в учнів уміння використовувати при вирішенні завдань пізнавального характеру такі прийоми, як аналіз, синтез, порівняння, класифікація, систематизація, встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

Самостійну діяльність учні виявляють у двох випадках:

по-перше, при наявності вимог з боку вчителя;

по-друге, в процесі розв'язання пізнавальних завдань.

Учні при такому підході змушені виконувати завдання пошукового характеру. Наприклад:

1. Довести, чому в слові свято не пишеться апостроф.

2. Довести, що в реченні «Кожного ранку зустрічаю сонце» останнє слово не є підметом.

Вчителю варто використовувати частково-пошуковий і дослідницький метод навчання. Синтаксичні явища легко піддаються моделюванню, тому особливу увагу слід приділяти оволодінню учнями цим методом, завдяки чому вони набагато краще засвоюватимуть навчальний матеріал.

Моделювання є зручним і ефективним методом, а використання його дає змогу переходити від емпіричного мовного матеріалу до узагальнення. При цьому значна частина завдань націлює школярів на самостійне моделювання слів і речень. Друга частина завдань передбачає конструювання мовних одиниць, які відповідають поданим моделям, що привчатиме учнів вбачати за абстрактними моделями конкрет-

ні мовні явища. Поєднання двох шляхів — від конкретного до абстрактного і від абстрактного до конкретного — сприятиме швидкому оволодінню учнями цим методом.

Щоб учні краще усвідомили смислові і граматичні відношення між компонентами словосполучення, речення і тексту, можна запропонувати їм такі завдання.

1. Здійснити спостереження за словами і словосполученнями, порівнявши їх значення. Що точніше називає предмети — слово чи словосполучення?

Стіл — письмовий стіл; автомобіль — вантажний автомобіль; м'яч — волейбольний м'яч; стежка — лісова стежка.

2. Довести, чи можна з будь-яких слів утворити словосполучення? Обґрунтувати свою думку, розглянувши пари слів:

великий, річка; старий, хлопчик; мокрий, вода; з, кишеня, вийняти; книга, прочитати; купатися, з, море.

3. Порівняти подані слова і словосполучення. Які зміни відбуваються із залежними словами при утворенні словосполучень? Яка роль прийменників? Чому залежне слово останнього словосполучення не змінило своєї форми?

<i>Промінь, сонячне</i>	<i>сонячний промінь</i>
<i>Сніжинка, з, кристаль</i>	<i>сніжинка з кристально</i>
<i>Летіти, до, сонце</i>	<i>летіти до сонця</i>
<i>Горіти, яскраво</i>	<i>яскраво горіти</i>

Загальновідомо, що навчальний процес вимагає використання різноманітних вправ, які сприяють формуванню вміння логічно мислити, розвивають пам'ять, спостережливість, вчать чітко висловлюватись і самостійно формулювати думки. Особливо ефективними є вправи на співставлення та порівняння. Такі вправи учні виконують ще в молодших класах. Введення їх у навчальний процес сприяє формуванню вміння включати раніше вивчені матеріали в роботу щодо засвоєння нових знань.

Вивчаючи тему «Звертання», важливо підкреслити, що звертання не є членом речення, бо воно не зв'язане з його членами (не можна поставити питання від нього до членів речення). Ця ознака є головною при визначенні різниці між звертанням і підметом. Варто її унаочнити за допомогою моделей.

Для удосконалення практичних умінь та навичок, пов'язаних з розпізнаванням та вживанням звертання, можна використовувати вправи з такими завданнями:

1. Порівняти речення, записані справа і зліва, за будовою граматичних основ та за метою висловлювання. Знайти звертання — слова чи словосполучення, що називають того, до кого звертаються. З'ясувати, чи є звертання членом речення.

<i>Мрійна юність з вогню вернулася додому.</i>	<i>О мрійна юність, ти з вогню вернулася додому.</i>
<i>Дзвенить моя пісня про радісні дні.</i>	<i>Дзвени, моя пісне, про радісні дні.</i>

2. Прочитати. Знайти в тексті звертання. Пояснити, чому автор використовує стільки звертань. Які з них є непоширеними, а які — поширеними.

Батьківщині

Ти мене з дитинства підймала,
Хліб дала з піснями солов'я.
Відвела доріг мені немало,
Земле, зореносице моя!
Як тебе на голос не впзнати?
Серце і життя моє, і кров,
Найсвятіше слово наше — мати,
Рідна земле, правда і любов!

A. Малишко

Зробити висновок про роль звертань у вираженні почуттів людини. Навести приклади з життя.

3. Здійснити експеримент: перебудувати речення так, щоб підмети стали звертаннями. Записати, як при цьому змінюється будова граматичної основи речення?

*Гаряче серце веде в бій мужніх бійців на фронті.
Рідна земля зустрічала своїх синів.
Весела пісня оживає над просторами.*

4. Скласти чотири речення, щоб слово «Київ» виступало в них підметом, додатком, обставиною і звертанням. З поданими реченнями написати твір-мініатюру.

Уміння самостійно здобувати і поглиблювати знання необхідно формувати на етапі продуктивної творчої діяльності при виконанні більш складних, ніж на попередньому етапі, завдань пізнавального характеру.

При цьому в навчальну діяльність вже активно вводяться, крім традиційних методів і прийомів, елементи програмового навчання (сигнальні картки, таблиці, зразки текстів різних стилів), які вимагають відповідної підготовки школярів і відбору мовного матеріалу. Так, при опрацюванні теоретичних основ написання префіксів *пре-*, *при-*, *прі-* в словах використовувалися картки, що дало змогу індивідуалізувати роботу учнів, організувати її так, щоб кожен працював з повним напруженням інтелектуальних сил, в оптимальному для кожного темпі.

Завдання 1. Записати два слова, префікс в яких вказує на збільшену ознаку; три слова — в яких префікс означає наближення, приєднання або неповну дію; три слова, в яких вживається префікс *прі-*.

Завдання 2. Записати подані слова, вставляючи пропущені букви. Пояснити правопис.

Пр...нести, пр...бігти, пр...поганий, пр...в'язати, пр...багато, пр...писати, пр...мудрий, пр...хилитися, пр...великий, пр...дивлятися, пр...щепити, пр...морський, пр...чорний, пр...бивати, пр...тихий, пр...тишений.

Розвивальне навчання на уроках української мови спрямоване на формування пізнавальних і творчих здібностей школярів. Розв'язання цього питання сприятиме підвищенню рівня розумового розвитку й лінгвістичного мислення

школярів, а, отже, й підготовці їх до активної комунікативної діяльності в будь-якій галузі життя.

Тема. Дефіс у прислівниках

Мета. Ознайомити учнів з особливостями написання прислівників; досягти практичного засвоєння правил написання прислівників через дефіс; збагачувати словниковий запас учнів; виховувати повагу до багатства і виразності української мови.

Тип уроку. Набуття нових знань та навичок.

Хід уроку

I. Мотивація навчання школярів.

1. Організаційний момент.
2. Оголошення теми та мети уроку.

II. Актуалізація опорних знань учнів.

1. Перевірка домашнього завдання. (Прочитати казку, назвати прислівники, пояснити правопис.)

2. Словниковий диктант.

Ніколи, незабаром, нікуди, негайно, ніякий, не повільно, а швидко; ні холодно, ні жарко, нещодавно, поночі, укупі, по-товариськи, безвісти, восени, тричі, навкруги, навіки, уночі.

III. Сприйняття та засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Пояснення вчителя з використанням таблиці «Дефіс у прислівниках».

2. Тренувальна вправа.

Записати прислівники, розкриваючи дужки.

Рано(вранці), довго(довго), любо(дорого), кінець(кінцем), час(від часу), з дня(на)день, раз(у)раз, пліч(о)пліч, рік(у)рік, один(одним), (з)давніх(давен).

3. Коментована вправа.

Подані слова та словосполучення ввести до самостійно складених речень.

По-третє, по третє грудня, по-українському, по українському полю, по-батьківському, по батьківському подвір'ю, по-зимовому, по зимовому шляху.

4. Самостійна робота

Переписати прислів'я, на місці крапок вставити попушені прислівники.

З вовками жити — ... вити або з'їденим бути.

Потрапив між ворон — ... й каркай.

Ходить..., а кусає по-вовчи.

Панський собака ... й гавка.

Краще раз побачить, як ... почуť.

Довідка. По-вовчи, по-воронячому, мовчки, по-панському, двічі.

5. Творча робота. Ситуативне завдання.

Усно.

Ситуація

Подружився я з Вовкою, який дуже сподобався матері. Тільки недовгою була наша дружба, тому що я завжди погоджувався з його пропозиціями, а чинив по-своєму.

— Дивний ти якийсь, — каже Вовка, — незібраний. Перестрибуєш з одного на інше. Жодної справи до кінця не доводиш.

— Критикуєш, а ще другом називаєшся.

Завдання. Чи поділяєте ви висновок автора листа, кого ви вважаєте справжнім другом?

IV. Закріплення вивченого матеріалу

1. Дати відповіді на запитання.

— Після яких префіксів у прислівниках пишеться дефіс?

— Перед якими суфіксами у прислівниках пишеться дефіс?

— В яких ще випадках у прислівниках пишеться дефіс.

2. Оцінювання.

V. Підсумок.

VI. Домашнє завдання.

Параграф 12, вправа 212; 211 (усно).

Тема. Написання прислівників разом і окремо

Мета. Домогтися засвоєння учнями правил написання прислівників разом і окремо; формувати в них уміння знаходити відповідну орфограму, правильно писати слова з нею; виховувати в учнів сумлінне ставлення до предмета.

Тип уроку. Комбінований.

Хід уроку

I. Мотивація навчання школярів.

1. Організаційний момент.
2. Оголошення теми уроку.

II. Актуалізація опорних знань учнів.

1. Словниковий диктант.

Ледве-ледве, по-перше, яюсь-то, казна-що, по-українськи, віч-на-віч, хтозна-де, де-не-де, по-нашому, по-літньому, невисоко.

2. Робота з підручником.

Впр. 210. Переписати речення, розкриваючи дужки.

III. Сприйняття та засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Пояснення вчителя.

2. Вибірковий диктант.

Виписати прислівники. Пояснити спосіб творення та правопис кожного. Виділити префікси.

Уночі плющить, а вдень тріщить. Восени багач, а навесні прохач. Бережи честь змолоду. Спершу треба розсудити, а тоді робити. Брехливу собаку чути зда-лека. Спідтишка литки рве. Знехотя з'їв поросля. Бійся цапа спереду, коня ззаду, а лихого чоловіка зусбіч. Тобі брехати, як гусці босоніж ходити. Навпростець тільки ворони літають.

3. Робота з підручником.

Впр. 220. Підібрати до поданих слів спільно-кореневі прислівники, пояснити, як вони утворені.

4. Творча робота.

Закінчити подані речення

Вдень тепло... В день народження...

Вивчив напам'ять... Покладаючись на пам'ять...

Тепло надворі... На дворі шкільному...

Підняли догори... Підійшли до гори...

IV. Закріплення вивченого матеріалу.

1. Взаємоперевірочний диктант.

Поки плещуть-грають ясні води, поки летяться із небес блакить, Україні жити довгі роки і од віку і до віку жить! (М. Стельмах)

Йшла Україна в глибину століть з народами весняними і сивими плече в плече в незвідані краї. (І. Драч)

Рідний край раз у раз мене кличе до праці. (І. Огієнко)

Проходимо рік за роком, проходимо день за днем мислитель і пророки, безсмертні творці поем. (Б. Мозолевський)
На добраніч усім на ніч. (П. Куліш)
До побачення, нене кохана. (С. Тельнюк)

2. Усна вправа 221.

Вкажіть, у складі яких словосполучень є прислівники, поясніть їх правопис.

IV. Підсумок.

VI. Домашнє завдання.

Впр. 222.

С. І. ВОЛОШИНА,

вчитель I категорії, вчитель української мови та літератури

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

виток школярів, зокрема творчих здібностей особистості.

У сучасних умовах гуманізації й демократизації навчального процесу, як ніколи, актуальні дидактичні заповіді В. Сухомлинського. У книзі «Сто порад учителю» він писав: «Немає абстрактного учня. Мистецтво й майстерність навчання і виховання полягає в тому, щоб розкривати сили й можливості кожної дитини, дати їй радість успіху в розумовій праці...». Вважаю, що завдання вчителя — допомогти учневі знайти себе в житті; заронити чи розвинути в дитині те творче зернятко, яке є в кожному, бо закладене там природою.

Протягом останніх трьох років я працювала над темою «Розвиток творчих здібностей учнів на уроках української мови та літератури».

Розвивати творчі здібності можна по-різному. Окремі учні, переважно обдаровані, самостійно тренують свої задатки, щоб розвинути їх у здібності, і удосконалюють, щоб вони стали творчими. Але для розвитку творчих здібностей більшості школярів важливою є саме роль вчителя. Завдання вчителя — управляти процесами творчого пошуку, йдучи від простого до складного: створювати ситуації, що сприяють творчій активності школяра, розвивати його уяву, асоціативне мислення, здатність розуміти закономірності, прагнення постійно вдосконалюватися, розв'язувати дедалі складніші творчі завдання.

Я використовую різноманітні творчі завдання для досягнення цієї мети.

1. «Малюю музику словами» (описати мелодію за допомогою словесних засобів).

2. «Єдинопочаток» (скласти текст, в якому всі слова починаються з однієї і тієї самої літери).

3. «Оповідання-ланцюжок» (учні по черзі придумують речення, складаючи змістовне оповідання).

Життя доводить, що в складних умовах, які постійно змінюються, найкраще орієнтується, приймає рішення, працює людина творча, креативна, здатна до застосування нових ідей, задумів, нових підходів. Це людина, «яка володіє певним переліком якостей, а саме: рішучістю, вмінням не зупинятися на досягнутому, сміливістю мислення, вмінням бачити за межі того, що бачать сучасники і бачили попередники».

У наш час спостерігається зростання інтересу до процесу творчості. Якщо в деяких процесах людині допомагають складні механізми (комп'ютери, сканери, обчислювальні машини), то творчість не може бути формалізована і обмежена певною програмою дій, не може бути механічною.

Пріоритетним завданням навчально-виховного процесу в сучасній школі є всебічний роз-

4. «Конструктор» (з літер запропоновано-го слова утворити нові слова).

5. «Детективи» (за поданою схемою побудувати речення).

6. «Подумай» (визначити слово за його граматичною характеристикою).

7. «Розмалуй речення» (непоширені речення доповнити другорядними членами).

8. «За вікном» (написати твір-мініатюру на абстрактні теми: «Танок осінніх днів», «Самотня хмаринка», «Зимова казка», «Політ над містом» та інші).

9. «Заговори, щоб я тебе побачив» (обмінятися думками стосовно певної теми).

10. Чинне місце серед творчих робіт відводиться використанню зразків фольклору, тому що саме в ньому відображається традиційний ідеал українського народу, з фольклору починається пізнання світу, духовності свого народу, своєї держави.

Теми письмових робіт

«Не кидай слів на вітер»

«Шабля ранив голову, а слово — душу»

«Слово — не горобець, вилетить — не піймаєш»

«Праця людину годує, а лінь марнує».

11. Відтворення текстів допомагає розвивати пам'ять, уміння поновити зв'язне висловлювання, не порушуючи структури тексту. Учні пропонуються поновити текст за граматичними основами, за виписаними словосполученнями, за другорядними членами речення, за виписаними іменниками тощо.

12. Редагування речень, текстів допомагає учням навчитися послідовно висловлювати свої думки, правильно будувати словосполучення, речення, текст.

Творчі завдання, що використовуються на уроках літератури

1. Під час вивчення біографії письменника ефективним є повідомлення учнів на тему «Стежками життя письменника». Готуючи повідомлення, учні вибирають з біографічної та критичної літератури цікаві факти про життя автора, а також діалог (інтерв'ю) з письменником чи героєм твору.

2. Робота з фарбами розвиває уявлення, фантазію і формує творчі здібності учнів. Діти малюють музику, якщо вона звучить на уроці, або передають кольори своїх думок, які виникають, коли вони слухають уривки з прози чи поезії.

3. Ілюстрація до художнього твору дає учневі можливість краще зрозуміти текст, показати своє сприйняття подій, що відбуваються у творі, власне бачення образів-персонажів.

4. Асоціативний твір-продовження сюжету забезпечує учням можливість стати співавтором письменника: на певному етапі учням пропонується зупинитися, «забути», як далі розвиваються події, і по-своєму продовжити сю-

жет. Цей вид роботи спонукає їх замислитися над подіями, вчинками героїв, причинами того, про що вони прочитали.

5. Асоціативний твір-опис емоційного стану персонажа розвиває образне мислення. Для виконання цього завдання учням пропонується певний уривок з твору, де автор досить стисло описує внутрішній стан персонажа чи взагалі випускає його з поля зору. Школярам пропонується передати емоції, думки, почуття певної дійової особи.

6. Цікавим є завдання «Я птах... лечу і бачу...». Учні розповідають, що бачать під час уявної подорожі, розвивають мовлення, образне мислення. Наприклад, в процесі вивчення поезії П. Г. Тичини «Не бував ти у наших краях» (5-й клас) можна запропонувати учням описати красу України з висоти пташиного польоту.

7. Для розвитку самостійності учнів, здатності уявляти, комбінувати, створювати щось нове можна запропонувати їм написати власну творчу роботу. Залежно від теми, жанру твору, що вивчається на уроці, можна запропонувати написати власну казку, байку, етюд, усмішку, новелу, оповідання, есе.

Як підсумок, можна сформулювати такі рекомендації для ефективного розвитку творчих здібностей учнів:

— не намагатися дати певну суму знань, а дбати про паростки творчості;

— вчасно помітити і виявити приховані творчі здібності дітей, «розбудити» їх;

— задіяти не стільки розум, скільки почуття учнів, емоційно надихати їх на створення власних текстів;

— зосередити увагу на відборі оптимальних та ефективних завдань, враховуючи вікові особливості школярів;

— шукати такі завдання, які б пробуджували дитячі душі до творчості, заохочували дітей шляхом постійного тренування, творчими вправами, спрямованими на розвиток допитливості, гіпотетичного мислення, фантазії, уяви:

— для творів підбирати теми, які порушують актуальні проблеми, дають можливість висловитися;

— завдання для творчих робіт давати у різних варіантах, щоб учень мав змогу вибирати;

— створювати проблемні ситуації, що вимагають пошуків альтернативи, прогнозування;

— під час опрацювання програмного матеріалу залучати учнів до творчої пошукової роботи з використанням випереджувальних завдань;

— допомогти учням повірити у свої сили;

— не обмежувати творчу уяву учнів, не ставити її у вузькі рамки, а, навпаки, давати волю дитячій фантазії:

— не повчати відкрито, не критикувати, а лише тактовно давати поради;

— стимулювати і підтримувати ініціативу учнів, їхню самостійність;

— помічати навіть незначні досягнення учнів, підкреслюючи їхню оригінальність, важли-

вість, адже для розвитку важливо, щоб дитина відчувала, що її цінують.

Якщо вчитель не забуватиме про це, то він зможе прищепити любов до рідного слова, навчити оригінально і нестандартно висловлювати думки, тобто сформує творчу особистість. Немає необдарованих дітей — є дорослі, які не займаються розвитком дитини, адже будь-які здібності, творчі також, потребують розвитку, тому саме на це має бути спрямований навчально-виховний процес.

Урок з української мови в 6-м класі

Тема. Прикметник. Загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль.

Мета. Поглибити знання учнів про прикметник як частину мови, формувати вміння визначати рід, число та відмінки прикметників; розвивати культуру усного й писемного мовлення; сприяти збагаченню словникового запасу учнів; вивчувати відчуття краси слова.

Обладнання. Підручник, таблиця «Прикметник як частина мови».

Слів у мові мільйон, вибирайте найкращі,
Кожне з них, лиш торкни, — як струна, виграла,
Зрозумілі, вагомі й усі вони наші —
Мелодійні, дзвінкі, українські слова.

Олесь Лупій

Хід уроку

I. Організаційний момент.

II Оголошення теми. Колективне визначення мети уроку.

III. Мотивація навчальної діяльності учнів.

1. Робота в малих групах. «Краса мови» (Кожна група має пригадати і протягом трьох хвилин записати на паперових «листочках» найпоетичніші та наймелодійніші українські слова, а потім «прибрати» ними Дерева Мови).

Слів якої частини мови найбільше на цих Деревах?

(Учитель відзначає, чиє Дерево Мови виявилось наймелодійнішим).

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Робота з підручником. (Самостійне опрацювання теоретичного матеріалу (ст. 139—140)).

2. Бліц-опитування. «Ти — мені, я — тобі». (Учні ставлять один одному запитання за темою уроку і відповідають на них).

V. Виконання вправ на закріплення вивченого.

1. Пояснювальний диктант. (Визначити, яку синтаксичну роль виконує прикметник).

Мова славна і голосиста із глибокого джерела, ти, як вишня зеленолиста розвивалася — й розцвіла. Вбрала полум'я килимове і слов'янських глаголиць в'язь.

Мова рідного народу найкраща.

Плекання культури мови — це свідчення любові до рідного слова, поваги до свого народу та його багатовікових традицій.

2. Робота біля дошки. (До поданих слів дібрати спільнокореневі прикметники, пояснити орфограми).

Тьма, морква, серце, осінь, тиждень, Україна, село, дерево, весна, козак, француз, свято.

3. Вибіркова робота. (Виписати з вірша прикметники з іменниками, поставити їх в орудному та родовому відмінках).

Самотній сад

Сипле, стелить сад самотній.
Сірий смуток, срібний сніг.
Сумно стогне сонний струмінь.
Серце слуха скорбний сміх.
Серед саду страх сіріє.
Сад солодкий спокійно спить.
Сонно сипляться сніжинки.
Струмінь стомлено сичить.
Стихли струни, стихли співи,
Срібні співи серенад,
Срібно стеляться сніжинки —
Спить самотній сад.

4. «Хто швидше?» (Розшифрувати й записати прикметники. Підкреслити в кожному рядку «зайвий» прикметник).

1) *иясн, езанел, овтаж, анибсуба (синя, зелена, жовта, бабусина);*

2) *йиптле, оталоз, йравикис, едійщр (теплий, золота, красивий, щедрий);*

3) *двікьдя, ав'олсіон, кьїлпньос, язаичй (дядьків, солов'їна, польський, заячий).*

5. Творча робота (на вибір 1 чи 2 завдання).

1. Написати твір-мініатюру, в якому всі слова починаються з тієї самої букви, підкреслити прикметники, визначити рід, число, відмінок.

2. Закінчити речення фразеологізмами, назвати прикметники, визначити рід, число, синтаксичну роль.

*Нові будинки ростуть, як (гриби після дощу).
Схожі ми з рідною сестрою, як (дві краплі води).
Що малому не кажи, йому все, як (з гуски вода).
Приїзд давніх друзів був, як (сніг на голову).
Дощу цієї весни було мало, як (кіт наплакав).
Після хорошої зарядки сон, як (рукою зняло).
Коли ми піднялися на високу гору, село було видно, як (на долоні).*

VI. Підсумок уроку та оцінювання учнів.

«Вільний мікрофон». (Учитель пропонує учням продовжити речення).

*Я навчився на уроці...
Я дізнався на уроці...
Мені найбільше сподобалося...
Мені не вдалося...
Цікавинкою для мене виявилось...
На жаль, я...
Обов'язково допрацюю...*

Слово вчителя:

Не забувайте рідну мову,
Усім еством любіть її.
Просту, барвисту, пречудову,
Якій позаздрять солов'ї.

VII. Домашнє завдання.

Параграф 23. Виписати з художньої літератури 5 речень про красу рідної мови, підкреслити прикметники, визначити рід, число, відмінок, синтаксичну роль.

Н. С. КАРЧИНСКАЯ,

старший учитель, учитель русского языка и мировой литературы

НЕТРАДИЦИОННЫЕ ФОРМЫ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Н. С. Карчинская

Современный урок с каждым годом становится сложнее в структурном плане, объёмнее в подаче информации, эмоциональнее с воспитательной точки зрения. В силу объективных причин на смену традиционному уроку пришли нестандартные формы занятий. Их преимущество очевидно, так как они дают возможность расширить объём изучаемого материала, более активно развивать творческие способности учащихся. Наиболее распространёнными формами нестандартных уроков русского языка являются уроки-семинары, уроки-конкурсы, уроки-путешествия, конференции, диспуты, уроки-сказки, игровые формы.

Надеюсь, что подтвердить преимущество нестандартного урока перед традиционной формой его проведения поможет подготовленная мною разработка урока-семинара.

УРОК - СЕМИНАР

Тема. Состав слова. Словообразование. Орфография.

Цель. Обобщить и систематизировать учебный материал; совершенствовать навыки морфемного и словообразовательного разбора; формировать умения работать с книгой, самостоятельно подбирать материал к докладу (реферату); правильно выражать свои мысли в устной и письменной форме, а также выступать перед аудиторией.

Подготовка к занятию. За неделю до проведения семинара учитель знакомит учащихся

с тематикой докладов. Темы докладов (рефератов):

Морфемный состав слова. Исторические изменения в составе слова.

Основные способы словообразования. Словообразовательные ряды. Правописание гласных и согласных в приставках.

Учитель составляет тематический список литературы. Учащиеся делятся на подгруппы (по 4—5 человек). Каждая подгруппа выбирает для подготовки одну из тем. Учитель консультирует учащихся, помогает им подобрать необходимую литературу, составить план.

Примерные планы рефератов:

1. Морфемный состав слова.

Из каких значимых частей состоят слова. Основа и окончание.

Корень слова. Однокоренные слова. Суффикс и приставка. Значения суффиксов и приставок.

2. Исторические изменения в составе слова:

Непродуктивные суффиксы и приставки.

*Слияние с корнем слова приставок и суффиксов. Есть ли корень в слове **вынуть**? (Ф. Кривин. «Карманная школа»).*

3. Основные способы словообразования. Словообразовательные ряды:

Приставочный способ

Суффиксальный способ. Приставочно-суффиксальный способ.

Сложение. Переход слов из одной части речи в другую.

Словообразовательные ряды.

4. Правописание гласных и согласных в приставках:

Неизменяющиеся гласные в приставках. Правописание приставок при-/пре-.

Неизменяющиеся согласные в приставках. Правописание приставок, оканчивающихся на з(с).

Учащиеся пишут тексты будущих выступлений, подбирают примеры из упражнений учебника, дидактического материала... Выступления учащихся на семинаре обязательно должны иметь характер свободных высказываний, для чего написанные ими дома тексты не читаются, а излагаются по плану. Для того чтобы обсуждение докладов на семинарском занятии сделать более активным, необходимо потребовать, чтобы учащиеся ознакомились с содержанием теоретического материала не только по своей теме, но и по всей теме семинара. Учащиеся обмениваются докладами, готовят рецензии.

Ход семинара

I. Вступительное слово учителя.

Объявляется тема занятия. Учитель говорит о подготовке к семинару, а затем спрашивает: *Из чего состоят слова?*

II. Выступления докладчиков.

1. Тема «Состав слова»

Учащиеся записывают план выступления. К опорному конспекту ученик обращается в ходе выступления.

Далее выступающий предлагает записать в два столбика слова: 1) имеющие окончание; 2) без окончаний.

Издавна, революция, металл, певуч, организованно, молодежь, рассказав.

Задание проверяется.

Рассказывая о приставках, докладчик предлагает доказать правильность высказывания К. И. Чуковского: «Приставки придают русской речи столько богатейших оттенков. Чудесная выразительность речи в значительной мере зависит от них. В разнообразии приставок таится разнообразие смысла». С этой целью предлагается образовать от корня *-лет-* слова с приставками, рассмотреть их значения. Далее говорится о значении суффиксов. Определите значение приставок и суффиксов в следующих словах.

Беззаботный, затих, прокричал, отзвучал, напишешь, подпишешь, соавтор, приезд, преувеличенный, покупатель, выключатель, каменщик, разведчик, книжонка, машинист, глинистый, бесстрашие, смелость.

Назовите самое интересное слово для разбора по составу. Разберите его.

В заключение докладчик говорит, что разобраться в структуре слова — значит открыть его, понять его смысл. Читает стихотворение С. Острового «Первородство».

*К словам привыкаешь день ото дня,
А они первородного смысла полны...
И когда я слышу:
— Извини меня!
— Это значит:
— Исключи меня из вины!
У слова цвет своего огня.
Свое пространство. Свои рубежи.
И когда я слышу:
— Обереги меня!
Это значит:
— Берегами меня окружи!
У слова есть корни. И есть родня.
Оно не подкидыви под сирым кустом.
И когда я слышу:
— Защити меня!
— Это значит:
— Спрячь меня под щитом!
Вслушайся. Вникни. Не позабудь.
У слова свой нор. Свое нутро.
И если ты в эту проникнешь суть —
Слово тебе сотворит добро.*

— Для чего нужно разбираться в структуре слова? Только ли для того, чтобы определить его смысл? (И для правописания.)

— Сколько корневых групп в словах? Горе, гореть, пригореть, пригорок, горюшко, горный, горевать, гористый, горец, выгореть.

— Всегда ли с помощью суффикса образуются новые слова? Затем слово предоставляется ученику-рецензенту.

2. Тема «Исторические изменения в составе слова»

Для подготовки выступления учитель рекомендовал книги:

Шанский Н. М. Русский язык: Лексика. Словообразование. — М., 1975. — С. 210—211.

Чуковский К. И. Живой, как жизнь. — М., 1966. — С. 181—182.

Выступающий обращает внимание на то, что у нас в языке большое количество слов, первоначальная образность которых, по словам К. Чуковского, потухла. В книге «Живой, как жизнь» К. Чуковский приводит такой пример.

Беседуют две женщины. Одна говорит:

— Это прямо-таки *ошеломило* меня... Ведь я обожаю собак...

Я прохожу мимо и думаю: «До чего это хорошо, что, употребляя слова в разговоре, мы не вспоминаем об их первоначальном значении!» Слово *ошеломить* происходит от слова *шелом*, а *шелом* (или *шлем*) — это железная каска, которую древние и средневековые воины носили в бою, оберегая свои черепа от вражеских дубин и мечей.

Враги налетали на них и били что есть силы по *шелому*, чтобы *ошеломленные* воины валились с седла на землю. Женщина, сказавшая, что известие о смерти любимой собаки ошеломило ее, конечно, не представляла себе в ту минуту ни старинных сражений, ни коней, ни кольчуг, ни шоломов: все живые, конкретные образы, связанные со словом *ошеломить*, уже «выветрились» из этого слова в течение многих веков. Оно утратило смысл военного термина и полностью отрешилось от тех обстоятельств, которые породили его. Образ давно потух, а само слово осталось и не утратило своей выразительности.

Далее докладчик отмечает, что в процессе развития языка некоторые приставки и суффиксы перестали употребляться для образования новых слов. Такие приставки и суффиксы называются непродуктивными. Называет их. Учащиеся приводят примеры и записывают их.

Непродуктивные приставки:

па-: пасынок, падчерица, паводок и др.;

пра-: правнук, прабабушка и др.;

су-: сумрак, сумерки, сугроб и др.

Непродуктивные суффиксы:

-ень: бивень, ливень;

-знь: болезнь, боязнь, жизнь и др.;

-йя: лентяй, слюнтяй;

-ежь: *молодежь*;

-арник: *кустарник*.

Докладчик говорит, что некоторые приставки и суффиксы тесно слились с корнем слова и их не всегда можно отделить от корня, например: *память, помнить, взять* и др. В глаголе *вынуть* исчез корень. Все другие части слова остались на месте: и приставка *вы-* и суффикс *-ну-*, и даже *-ть*, известное своей неустойчивостью. А корень исчез.

Это был древний корень *-им-*, который веками существовал в самых различных словах нашего языка: *иметь, снимать, поднимать* и многих других. Сохранился он также в несовершенном виде глагола *вынимать*. И куда-то исчез при образовании совершенного вида. Приставка и суффикс дружно взялись за дело и с успехом заменили корень слова. С первого взгляда даже не скажешь, что в слове *вынуть* нет корня.

3. Тема «Образование слов»

Докладчик отмечает, что в языке постоянно образуются новые слова. Особенно много новых слов появилось в советскую эпоху. В последние годы возникли слова *космодром, прилунение, луноход, пылесос, разрядка* и др.

В русском языке есть несколько способов образования новых слов. Важнейшие из них следующие. Выступающий называет способы образования слов, обращаясь к опорному конспекту.

Докладчик предлагает подобрать примеры, иллюстрирующие каждый способ и просит вспомнить правила, относящиеся к правописанию сложных слов. Далее он говорит, что при словообразовании образуются гнезда однокоренных слов, которые можно расположить с учетом последовательности их образования. Так от существительного *обида* образуется прилагательное *обидный* с помощью суффикса *-н-*; от слова *обидный* с помощью приставки *без-* можно образовать прилагательное *безобидный*, от которого с помощью суффикса *-ость* можно образовать существительное *безобидность*.

Докладчик предлагает восстановить опущенные звенья словообразовательной цепи: *свобода — освободительный; учить — научно; свет — просвещение*.

Вопросы к докладчику.

— Чем словообразовательный разбор отличается от морфемного разбора?

— Объясните, почему в советскую эпоху активно идет образование сложных, сложносокращенных слов?

4. Тема «Правописание гласных и согласных в приставках»

Учащиеся записывают план ответа. Выступающий обращается к опорному конспекту.

Далее докладчик предлагает сгруппировать следующие слова по орфограммам, обозначить условия их выбора.

Подставка, рассказчик, исчезать, предположение, воспаление, сделать, бесконечный, здание, здоровье, вписать, бесчувственный, низвергаться, расстилаться. Затем он диктует высказывания В. А. Сухомлинского и предлагает подчеркнуть орфограммы в приставках и графически обозначить их.

1. *Человек владеет и родной речью, и азбукой музыкальной культуры — способностью воспринимать, понимать, чувствовать, переживать красоту мелодии — только в годы детства.*

2. *Жить в обществе — это значит уметь поступиться своими радостями во имя благополучия, покоя других людей.*

3. *Без преувеличения можно сказать, что чтение в годы детства — это прежде всего воспитание сердца, прикосновение человеческого благородства к сокровенным уголкам детской души.*

4. *Слово, раскрывающее благородные идеи, навсегда откладывает в детском сердце крупинки человечности, из которых складывается совесть.*

III. Обобщение.

Учитель говорит о том, что умение видеть строение слова и понимать значение его частей помогает правильно писать слова.

Назовите слова, в которых правильный выбор написания зависит от умения определять приставку, корень, суффикс, окончание. Учитель подводит итоги: говорит о том, что удалось, что не получилось в выступлениях учеников, выставляет оценки.

IV. Домашнее задание.

Урок — КВН в 8-м классе

Ведущий. Мы собрались сегодня, чтобы показать свои знания по русскому языку, как мы умеем их использовать в другой ситуации, а не на уроке. Я желаю всем удачи!

I. Проведем жеребьевку.

II. Приветствие команд.

III. Разминка.

1. Назвать глагол, в котором нет корня (*вынуть*).

2. Назвать корень, который состоит из одной буквы (*шла, согнул*).

3. Какие глаголы не изменяются по лицам?

4. Какую информацию вы получили о предложении на основе этой схемы: [...]

5. Употребите слова с эпитетом: *юмор, ирония, сарказм*.

IV. Неполные предложения.

Проинсценируйте:

1. Ладушки, ладушки! Где были? У бабушки. Что ели? Кашку. Что пили? Бражку.

2. Сказка Чуковского «Телефон».

V. Пока готовятся команды — игра с болельщиками.

1. Подобрать однокоренные слова:
подлить, затрубить, смешить, угол.

2. Закончите строку:

Во глубине сибирских руд...

Скажи-ка, дядя, ведь недаром...

Играют волны, ветер свищет...

Волк ночью, думая залезть в овчарню...

А князь тем ядом напоил...

Ты слушать исповедь мою...

Ответы команд на предыдущие вопросы.
Слово жюри.

Отгадывание кроссворда командами.

Для болельщиков:

Назовите односоставные предложения (названия фильмов, художественных произведений). Каких болельщиков больше?

Конкурс капитанов.

1. Объясните смысл выражения «пройтись фертом».

2. Назовите «обиженные буквы» (с «ы» не начинают слова).

3. Показать в рисунках гнездо слов:

Ухо, наушники, подушка

Перстень, палец, перчатка

4. Назовите цитаты из стихотворений, где есть назывные предложения.

Мороз и солнце! День чудесный...

Осень. Осыпается весь наш бедный сад...

Зима! Крестьянин, торжествуя, на дровах обновляет путь...

Слушание сказок на лингвистическую тему.
Игра «Счастливый случай».

1-я команда	2-я команда
Что не является словосочетанием?	Что называется обращением?
Назначение ВП.	«»,» при однородных членах не ставится...
Особенности об/л предложения.	Назначение ВС.
«»,» ставится при однородных членах	Особенности н/л
Пример предложений из художественной литературы с [о] в начале предложения с восклицательным знаком	

Подведение итогов

Нетрадиционные формы проведения уроков дают возможность не только повышать интерес учащихся к изучаемому предмету, но и развивать их творческую самостоятельность, обучать работе с различными источниками знаний.

Такие формы проведения занятий «снимают» традиционность урока, оживляют мысль. Однако необходимо отметить, что слишком частое обращение к подобным формам организации учебного процесса нецелесообразно, так как нетрадиционное может быстро стать традиционным, что, в конечном счете, приведет к снижению у учащихся интереса к предмету.

Л. Н. СЕМЕНЮК,

учитель-методист, учитель русского языка и литературы

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НАВЫКОВ ГРАМОТНОГО ПИСЬМА УЧАЩИХСЯ (из опыта работы)

Современная школа достигла значительных успехов в обучении правописанию, однако проблема повышения грамотности выпускников все еще продолжает существовать. Законы Украины «Про мови в Україні», «Про освіту» возлагают на учителей ответственность за результаты обучения — уровень владения наиболее важными навыками правописания.

Мы, учителя-словесники, испытываем серьезные трудности при формировании у учащихся устойчивых навыков грамотного письма. Низкий уровень умений учащихся в этой области является следствием ряда объективных (1—2 урока русского языка в неделю) и субъективных (часто нецелесообразная работа по совершенствованию орфографических и пунктуационных навыков) причин.

Практика показывает, насколько важна работа учителя по формированию орфографиче-

ской зоркости учащихся. Упражнений на обнаружение орфограмм в разных частях слова выполняется немного. Их цель только лишь показать учащимся, что орфограммы встречаются в разных морфемах. Само же умение замечать орфограммы отрабатывается на одной части слова, а именно — на корне. Известно, что подавляющее большинство правил обозначения звуков буквами сформулированы по отношению к приставке, корню, суффиксу и окончанию. Смешение учащимися правил объясняется именно тем, что они не осознают этой особенности орфографии.

Почему же обнаружение орфограмм следует начинать именно с корня? Потому что ученикам, начиная с 5-го класса, это легче, т. к. выяснение значения корня не требует от них сформированных навыков грамматического анализа, что обязательно, например, при определе-

нии правописания окончания, когда надо уметь быстро определить часть речи, склонение, падеж, спряжение, а таких навыков у них еще нет. Кроме того, правописание в корне проверяемых и непроверяемых гласных и сомнительных согласных, употребление гласных в сочетаниях *жи—ши, ча—ща, чу—щу* на этапе систематического изучения курса русского языка специально не рассматривается, а только повторяется; между тем живучесть этих ошибок вплоть до 11 класса общеизвестна, поэтому материал должен быть закреплен основательно.

Итак, целенаправленная работа по формированию умения обнаруживать орфограммы начинается с корня.

Учитывая возраст ребят и несформированность у них навыка орфографического анализа слов, задачи перед ними следует ставить небольшие и конкретные, например, найти орфограммы гласных в корнях слов. Целесообразно предлагать детям знакомый текст, в котором все слова понятны. Для формирования навыка и осуществления быстрого контроля за результатами работы следует обратить особое внимание на оформление записи. Имеет смысл пользоваться условными графическими обозначениями. При этом необходимо формировать умение не только обнаружить орфограмму, но и немедленно дать ей характеристику, т. е. грамотно читать ее. Например:

1. В слове «весна» есть орфограмма, так как имеется выбор букв *е/и*. Надо писать букву *е*, потому что в однокоренных словах ударный звук передается буквой *ё* (вёсны...).

2. В слове «ребята» в корне есть орфограмма, так как имеется выбор букв *е/и*, подобрать проверочное слово нельзя (ребёнок, ребячий). Это непроверяемое написание. Чтобы узнать, какую букву писать, следует посмотреть в орфографический словарь.

3. В слове «жизнь» в корне есть орфограмма, так как имеется выбор букв *и/ы*. Надо писать *и*, потому что в сочетаниях *жи—ши* всегда пишется *и*...

Каждый учитель знает, как трудно научить ученика умению рассуждать на лингвистическую тему. Тем не менее необходимо терпе-

ливо и настойчиво добиваться этого, так как подобные рассуждения не форма, а сущность приобретаемых знаний, осознанная основа навыков.

Следующим этапом работы являются упражнения, способствующие обучению умения воспринимать орфограммы на слух, когда текст диктуется или самостоятельно создаётся учеником. На слух (или во внутренней речи) выделить слова с орфограммой в корне сложнее, но именно эта форма занятий готовит учащихся к диктанту, к творческим работам (самодиктантам) — самым распространенным видам школьных проверочных работ. При этом задание остаётся прежним: учащиеся должны обнаружить слова с орфограммой в корне и соответственно обозначить её с последующей устной аргументацией выбора (в процессе взаимной и фронтальной проверки).

Как и зрительный диктант, текст должен быть небольшим (20—30 слов) и связным, чтобы навыки формировались в естественных речевых условиях. Есть смысл повторять этот вид работы в течение 6—7 минут на каждом уроке до тех пор, пока не менее 90 % учащихся будут удовлетворительно и в хорошем темпе справляться с заданием.

На третьем этапе работы с видами орфограмм в корнях слов предполагается объединение орфограмм гласных и согласных, отработка навыка дифференцировать эти две группы, замечая по несколько их видов в корне. На этом этапе происходит и отбор тех орфограмм, которые требуют дальнейшей осознанной работы.

Объединение видов орфограмм подводит к восприятию общих правил орфографии, объединяющих ряд частных правил, и к осознанию закономерностей правописания.

Говоря о преемственности и перспективности в обучении, следует учитывать лингвистическое развитие учащихся. Успешное формирование навыков правописания требует осознанности и чёткости в отборе лексического материала, соответствующего возрастным особенностям учащихся и обеспечивающего поэтапное усвоение орфографических правил.

Л. Н. СЕМЕНЮК,

учитель-методист, учитель русского языка и литературы

УРОК РУССКОГО ЯЗЫКА В 11-м КЛАССЕ

Тема. Обособленные члены предложения, выраженные причастными и деепричастными оборотами.

Цель. Закрепить правила обособления деепричастных и причастных оборотов; форми-

ровать у учащихся пунктуационные навыки в определении распространенных обособленных членов предложения.

Оборудование. Тексты, видеозапись.

Эпиграф.

Не привыкайте к чудесам —
Дивитесь им, дивитесь!
Не привыкайте к небесам,
Глазами к ним тянитесь.
Приглядывайтесь к облакам,
Приглядывайтесь к птицам,
Приглядывайтесь к родникам, —
Ничто не повторится!

В. Шефнер

Ход урока

I. Организационный этап.

II. Актуализация опорных знаний учащихся.

1. Фронтальный опрос.

Особые формы глагола:

— В чем сходство и в чем отличие?

— В каких случаях обособляются особые формы глагола?

— Каковы условия обособления распространенных обособленных членов предложения?

Задание.

1. Охарактеризовать причастные и деепричастные обороты.

2. Объяснить постановку знаков препинания.

3. Сравнить первое и четвертое предложение. (Тексты подготовлены учителем и наводятся на партах учащихся).

Не стану повторять известные истины о приближающейся катастрофе, мы их не только знаем, а чувствуем их кожей, как при приближении к огню.

Она вопиет на каждом шагу случаями массовых отравлений, непрекращающимся обеднением флоры и фауны...

То стонет сама Волга, изрытая вдоль и поперек, больна, с рассольной водой, перетянутая плотинами гидростанций, распухшая от водохранилищ, с убывающим год от года знаменитым рыбным богатством.

Глядя на Волгу, особенно хорошо понимаешь цену нашей цивилизации — тех благ, которыми человека заманили, как неразумное дитя, заменив ему радость бытия радостью эгоистических побед и достижений.

Учитель. Пожалуйста, обратите внимание на слова Валентина Распутина в тексте: «Но сегодня и труднее говорить об экологии, потому что происходит постепенное привыкание к опасности...».

Прав ли автор?

(Видеосюжет)

III. Обобщение, систематизация и контроль знаний и умений учащихся. Учитель предлагает задания для выполнения творческой работы.

1. Озаглавить свою работу.

2. Завершить работу словами А. П. Чехова «Если каждый человек на куске земли своей сделал бы все, что он может, как прекрасна была бы земля наша».

IV. Рефлексия. Подведение итогов урока.

1. Беседа.

Когда обособляются второстепенные члены предложения, выраженные причастными и деепричастными оборотами.

2. Проверка выполнения заданий творческой работы.

V. Домашнее задание. Составить самостоятельно тезис, обосновать его и сделать вывод о своём отношении к данным проблемам (по выбору):

— Вырубка ёлок и сосен перед Новым годом.

— Как хозяйственная деятельность человека отражается на жизни животных, птиц и рыб?

Л. Н. СЕМЕНЮК,

учитель-методист, учитель русского языка и литературы

УРОК ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В 11-м КЛАССЕ

Тема. Интеллигенция и революция (по повести Михаила Афанасьевича Булгакова «Собачье сердце»).

Цель урока. Помочь учащимся понять основную проблему, которую поднимает писатель в повести.

Оборудование. Портрет М. А. Булгакова; видеофрагменты фильма «Собачье сердце».

I. Организационный этап.

II. Актуализация опорных знаний.

Слово учителя. Сегодня в течение 2-х уроков мы попытаемся раскрыть тему повести М. А. Булгакова.

1. Почему высокообразованные и культурные люди в период революционных, т. е. каза-

лось бы прогрессивных преобразований, были лишними, а подчас и гонимыми. Как менялся человек, связавший себя с революцией?

2. Что необходимо сделать, чтобы человеку жилось комфортно, и общество не деградировало, а стремилось к прогрессу?

— Давайте вспомним, что же такое *революция* (коренной переворот, который приводит к ликвидации отжившего общественного и политического строя и передает власть в руки передового класса).

1. Как вы думаете, кого можно считать передовым классом? (*образованных и культурных людей*, т. е. — *интеллигентных*).

Значит, *интеллигенция* — это работники умственного труда, обладающие знаниями

в различных областях науки, техники и культуры.

Тогда возникают вопросы:

1. Почему же высокообразованные и культурные люди в период революционных, т. е. прогрессивных преобразований, были лишними, а подчас и гонимыми?

2. Кто в повести является представителем интеллигенции? (Филипп Филиппович Преображенский и Иван Арнольдович Борменталь)

3. Почему вы считаете, что они интеллигентные люди? (образование, поведение, речь)

4. Как относится Филипп Филиппович к революции? (Вспомните ответ Филиппа Филипповича на вопрос доктора Борменталья, как же ему удалось подманить «такого нервного пса»?)

«Лаской-е! Единственным способом, который возможен в обращении с живым существом. Террором ничего нельзя поделаться с животным, на какой бы ступени развития оно не стояло. Это я утверждал, утверждаю и буду утверждать. Они напрасно думают, что террор поможет. Нет-с, нет-с, не поможет, какой бы он ни был: белый, красный или даже *коричневый!* Террор совершенно парализует нервную систему».)

Беседа.

1. Изменила ли революция Филиппа Филипповича? Почему?

2. А как же его утверждение — *нельзя насильственным путем переустроить ни общество, ни самого себя* и при этом его эксперимент?

И вывод Филиппа Филипповича: исследователь не имеет права форсировать вопрос, а должен... «идти ошупью и параллельно с природой». — Потому что в результате «из милейшего пса получилась такая мразь, что волосы дыбом встают».

1. А кто же такой Шариков? (Клим Чугункин, судим, от каторги спасло происхождение, пьяница).

2. Почему же революция не изменила Клима Чугункина? Ведь его происхождение открыло ему путь к новой жизни?

— В повести мы видим несколько представителей новой власти. Это Петр Александрович и представители жидтоварищества во главе со Швондером.

— Ваше мнение об этих людях.

1. Как вы думаете, почему Швондер и его «соратники» так ненавидят профессора? (фрагмент видеофильма)

2. Что «совершенно изумляет» четверку визитеров? (Человек отказывается подчиниться власти не по каким-то идейным или прочим соображениям, а потому что «не хочет».)

Ведь для Швондера существует всего лишь одно средство воздействия: «Не хочешь — заставим!». В данном контексте неслучайно возникает слово «разъясним» применительно к людям, которые защищают Преображенского.

Достаточно вспомнить судьбу совы, которая очень не понравилась Шарикю, и которой он «разъяснил» так, что её пришлось отсылать к чучельнику. Время массовых «разъяснений» еще не пришло, все-таки 1925 год, но уже тогда были определены и способы «разъяснения», и те, кто будет разъяснять, и те, кому будут разъяснять).

Профессору удалось исправить свою ошибку, вернув Шарикову первоначальный образ.

Беседа.

1. Какими качествами должны обладать люди, желающие изменить жизнь человека?

2. Можно ли сделать счастливым человека, не воспринимая его как личность?

3. Почему человек так легко становится на путь насильственного переустройства общества?

Учитель подводит итоги беседы:

— Человечество испокон веков мечтало построить рай на земле, и не только мечтало, но и пыталось это сделать. И всегда не было единства, всегда люди как бы подразделялись на два лагеря и шли к цели двумя путями:

первый, выраженный в Библии — «не убий»; «относись к людям так, как хочешь, чтобы к тебе относились»;

второй: ради рая, если нужно, можно и кровь пролить; положить в основание всеобщего счастья «слезинку замученного ребенка», зато остальные будут счастливы.

4. Если бы вам пришлось делать выбор, какой бы путь вы избрали?

III. Обобщение.

Наш разговор начался с утверждения писателя, что террор *бессмыслен и безнравственен*. Но террор не возникает сам по себе, он творится людьми, которые забывают о многих заповедях, выстрадавших человечеством. И любое, самое страшное преступление перед человечеством — это всегда преступление, которое совершается против конкретного человека. М. А. Булгаков как писатель-гуманист прекрасно это понимал, поэтому повесть «Собачье сердце», затрагивающая важные и актуальные проблемы своего времени, заканчивается простыми и негромкими словами профессора Преображенского, обращенными не только к доктору Борменталю, но и к каждому из нас:

«Нет, я не позволю вам этого, милый мальчик. Мне 60 лет, я вам могу давать советы. На преступление не идите никогда, против кого бы оно ни было направлено. Доживите до старости с чистыми руками». Наверно именно это — *жить с чистыми руками* — есть основное условие для того, чтобы можно было быть человеком.

IV. Рефлексия. Подведение итогов урока. Беседа.

Бытует мнение, что каждое новое поколение лучше предыдущего. Так ли это?

С каждым новым веком все более кровавыми и бессмысленными становятся войны, все

меньше создается шедевров искусства, все хуже природа, безжалостно уничтожаемая человеком. Уходит интеллигентность. Все больше бескультурия и простоватости.

Значит, нужны какие-то меры. Какие? Революционные — значит насилие.

А может все оставить как есть, вспомнив любимую поговорку И. С. Тургенева «Пусть идет как идет...»?

Наступило 3-е тысячелетие.

— Какой вы видите жизнь, своё будущее, будущее своих детей?

— Времена меняются. Может быть, уже уходит «время разбрасывать камни», а пришло «время собирать камни...» и вспомнить о предназначении человека.

V. Домашнее задание. Написать свой комментарий к утверждению М. А. Булгакова «...у человека уже нет другого выхода, он просто обязан стать человеком».

Г. А. ПОТАПОВА,

старший вчитель, вчитель історії

РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Сучасний ритм життя, розвиток комп'ютерних технологій вимагають нового ставлення до освіти. Сьогодні ми маємо можливість знайти будь-яку інформацію за декілька секунд, тому одне з головних завдань уроку історії — формування всебічно розвиненої особистості, яка вміє логічно мислити, самостійно давати оцінку подіям соціально-економічного, політичного і культурного життя людства в минулому і сьогоденні.

Успішному вирішенню цього завдання допомагає використання інтелектуальних ігор і вікторин.

Брейн-ринг на тему «Козацтво: легенди та сучасність» (5-й клас)

Тип уроку. Урок-брейн-ринг.

Обладнання. Система для брейн-рингу, підготовлені блоки питань різної складності, призи для переможців

Організація. Клас ділиться на 4 команди по 5—7 осіб. Кожна команда обирає собі назву. Відіграються два бої, переможець кожного виходить у фінал. Фінал складається з трьох боїв. Переможці нагороджуються призами.

